

Euroclio en geschiedenisonderwijs in Oost-Europa

IN GESPREK MET JOKE VAN DER LEEUW-ROORD

Onlangs ontving ze de Huib de Ruyter-prijs en ook nog een koninklijke onderscheiding voor haar inspanningen voor het geschiedenisonderwijs in Nederland en de rest van Europa. Joke van der Leeuw is een van de oprichters van Euroclio en werkte mee aan tal van projecten en conferenties in Oost-Europa.

Geschiedenisonderwijs in de voormalige Oostbloklanden, inclusief Rusland, is geen sinecure. Al is het inmiddels twintig jaar geleden dat de Muur viel en zijn de meeste landen in deze regio meer dan vijftien jaar onafhankelijk, toch speelt de vroegere Sovjetoverheersing nog een belangrijke rol. Een nieuw curriculum voor geschiedenis op school ontwikkelde zich in deze 'jonge' landen in de jaren negentig vaak parallel aan een zoektocht naar de nationale identiteit, los van de Sovjet-Unie. Aan de andere kant vormden de overgebleven communistische structuren en instituties een grote hindernis in de praktische uitvoering van een nieuw lesprogramma. Euroclio volgt dit proces al vanaf het begin jaren negentig. Tot in Wladivostok werden trainingen in het schrijven van geschiedenis schoolboeken, het opzetten van nieuwe lesprogramma's en het invoeren van onderwijsvernieuwingen gegeven.

De val van de Muur en oprichting van Euroclio

'Aan het eind van de jaren tachtig kwam er ineens belangstelling voor Europa. Daarvoor was het niet zo'n *big issue*. Het Nederlandse geschiedenisonderwijs was in die tijd op de ontwikkelingen in de wereld gericht en er bestond nog helemaal geen canon. Het ging automatisch over Engeland, Duitsland, Amerika, en de Sovjet-Unie. Daar stond je niet zo bij stil. Totdat de Europese Unie iets van Europa wilde maken. Dat kwam toen ook bij de VGN terecht. Dat was in dezelfde periode waarin de Muur viel en ook die omwenteling zorgde natuurlijk voor

een heel nieuw perspectief op Europa.

Eind 1991 organiseerde de Raad van Europa in Brugge een bijeenkomst over geschiedenisonderwijs. Dat is echt iets geweest wat ik nooit meer zal vergeten, zo indrukwekkend. Ineens ontmoetten wij al die mensen die met verschrikkelijk onzekere pasjes uit het voorheen gesloten Oostblok hier rondliepen. Maitland Stobart, de directeur onderwijs van de Europese Raad, kwam al de eerste avond aan onze tafel zitten, net als op die poster van Lord Kitchener: *We want you!* Het onderwijsbeleid

van de Europese Raad bestond uit contacten en gesprekken met mensen op ministeries, maar Stobart zag dat het daar bleef steken. De implementatie kwam gewoonweg niet van de grond.

Om het zwaar aan te zetten: tijdens die bijeenkomst

rentie goed. De laatste avond hadden we een buiten geregeld aan een meer met allerlei prehistorische hutjes waar dan de Letse identiteit beleefd moest worden. Het was met dikke truien aan en dekens rondom het kampvuur zitten met lekker eten en wodka erbij. Het was

'Democratie is in hun ogen: telkens regeringswissels, corruptie, populistisch gedrag en eindeloze beloften die niemand ooit waarmaakt'

kreeg de val van de Muur voor mij zingeving. Ik ben direct contacten gaan leggen en adressen gaan verzamelen. We zijn toen rond de tafel gaan zitten met de aanwezige clubs en besloten dat we graag iets op Europees niveau met elkaar wilden gaan doen. Een jaar later hadden we ongeveer zeventien clubs bij elkaar en hebben we in Straatsburg de oprichting van Euroclio officieel gemaakt. We hebben de statuten echt bladzijde voor bladzijde doorgenomen, maar al heel snel bleek toch dat we het over dezelfde dingen hadden: te veel op het curriculum, schoolboeken die te moeilijk zijn, hoe gaan we om met onderwijskundige vernieuwingen als vaardigheden en structuurbegrippen, hoe kun je waarden overbrengen zonder te indoctrineren en hoe ga je om met de politieke invloed op het geschiedenisonderwijs. Bovendien loop je op tegen het feit dat leraren te veel als uitvoerders van een beleid worden gezien en niet als betrokkenen in het opzetten ervan. Je merkt ook overal dat veranderingen maar worden ingevoerd zonder dat er een goed trainingspakket bijgeleverd wordt. De leraren mogen het in de klas lekker zelf uitzoeken.'

ontzettend gezellig en een van de Baltische deelnemers stelde toen voor om maar gewoon Russisch te spreken. Dat deden ze voorheen natuurlijk ook, maar ze hadden een paar jaar geprobeerd de taal van de onderdrukker niet meer te spreken, maar uiteindelijk is het er toch weer van gekomen. Onderling, als Letten met Esten of Litouwers praten, gaat dat ook gewoon in het Russisch.'

Democratie en populisten

'Euroclio werkt alleen op aanvraag. We zijn geen mis-siewerk aan het doen. Wel proberen we mensen met Euroclio kennis te laten maken door deelnemers over te laten komen naar conferenties. Dan kunnen ze eens kijken wat het is en of Euroclio hen kan helpen. Als je uit een systeem komt waarbij de geschiedenis bestaat uit van die vet aangezette verhalen, vaak nog gebaseerd op allerlei half kloppende theorieën, dan heb je nauwelijks een idee dat je het vak geschiedenis ook op een heel andere manier kan geven. Uitsluitend door dat te beleven, gaat dat spelen.

In 1995 ontmoette ik op een bijeenkomst van de Raad van Europa een deelnemster uit Oekraïne. Ik heb haar toen mee kunnen krijgen naar een conferentie in Denemarken. Het was haar eerste uitnodiging naar Europa en dat vond ze fantastisch. Bij al haar vriendinnen had ze kleren geleend, omdat ze had gehoord dat de mensen in Europa geen dag hetzelfde aandeden. Met een loodzware koffer en een eindeloze treinreis achter de rug kwam ze aan. Toch zei ze dat ze met elke kilometer die ze met de koffer had gezeuld beter had begrepen waar democratie over ging. En dat wilde zij dus ook in Oekraïne krijgen.

Dat idee, die ervaring kun je niet uit boekjes en folders opdoen.

Het gebeurt ook dat je mensen erbij probeert te betrekken en die willen dat niet. Kijk naar Georgië. Daar zijn we tien jaar bezig geweest om gelden voor vrij te maken, maar het kwam maar niet. Er waren echt al tien jaar geleden verzoeken uit Georgië. Ze wisten dat er wat moest gebeuren, maar de regering daar had er niet veel mee en het geld was er niet voor om mensen naar een

Taalproblemen

'In die begintijd was het moeilijk communiceren. De talenkennis in het voormalig Oostblok was heel gering. In 1995 of 1996 organiseerden wij een conferentie in Letland met als titel *Explore the unknown Europe*. Daar hadden we de Balten bij elkaar om op hun situatie in te gaan bij het opnieuw ontdekken van hun eigen nationale identiteit. Daar wilden wij de Russische inwoners ook bij hebben, maar daarvoor bestond veel angst. Uiteindelijk kwamen de Russen wel en hebben we iedereen gedruild om echt alleen maar Engels te spreken. Dat ging gelukkig de hele confe-

conferentie te sturen.

Uiteindelijk is het nu gelukt, maar als je kijkt wat er daar allemaal speelt! Ik wil niet zeggen dat Euroclio dingen had weten te voorkomen, maar dat enorme gevoel van isolement, het idee vergeten te worden, nergens bij te horen, dat hadden we wel kunnen verminderen als we tien jaar geleden al hadden kunnen starten. Daar maak ik me echt zorgen om. Je krijgt nauwelijks geld los om mensen uit Albanië, Bosnië of Roemenië hierheen te halen voor een conferentie. De veronderstelling is dat die landen dat inmiddels zelf wel kunnen betalen, maar dat is niet zo. Mensen die afwijkend en vernieuwend bezig willen zijn, krijgen daar weinig kansen. Het geld moet naar andere dingen gaan. Gevolg is dat het gevoel dat niemand ze wil helpen en iedereen ze in de steek laat groter wordt. Populisten spelen daar handig op in. Zij wakkeren die onvrede juist aan. Zo van: "Je ziet toch dat het Westen jullie in de steek laat. Wat hebben jullie nu te verwachten?"

Een collega uit Bosnië zei tegen me: "Dan zijn we allemaal bezig onze leerlingen te leren dat democratie een systeem is waarnaar we allemaal moeten streven. Nou, als zij dan naar de verkiezingen kijken, dan worden ze er kotsmisselijk van! Democratie is in hun ogen telkens regeringswissels, corruptie, populistisch gedrag en eindeloze beloften die niemand ooit waarmaakt." Wij, in West-Europa, kunnen dan nog een klein beetje beleven dat democratie ook nog andere dingen inhoudt.'

Politieke schoolboeken

Een ander probleem waar we tegenaan liepen, was de houding van veel universiteiten in Oost-Europa. Als je daar in de Sovjettijd een goede functie wilde hebben, moest je behoorlijk zuiver op de graad zijn. Toen na 1989 het hele pensioenstelsel instortte, zijn die mensen maar blijven zitten waar ze zitten. Dus Euroclio was verschrikkelijk hard aan de slag om aan veranderingen te werken en dan zag je dat het op de universiteiten stopte. De manier waarop ze spraken, met het vak omgingen, de agressie die ze toonden.

'Ik had me totaal niet gerealiseerd dat zoiets haar een volledig maand-salaris kostte. Leraren worden zwaar onderbetaald in het Oostblok'

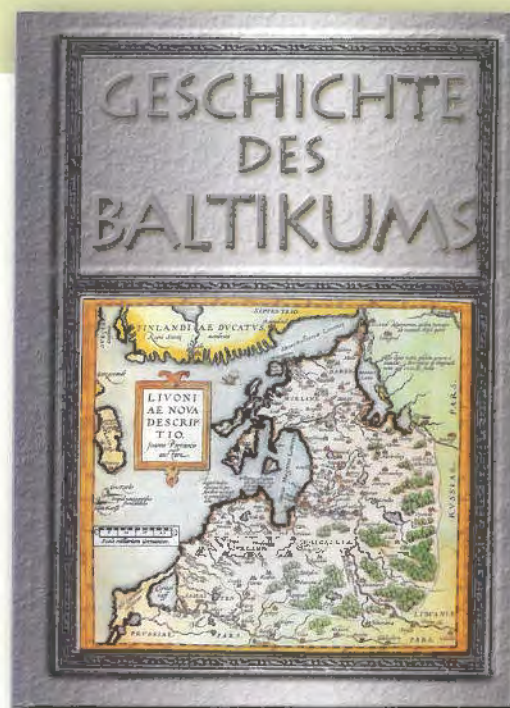
Beschuldigingen over en weer met 'jouw vader was fout in de Tweede Wereldoorlog' en meer van dat soort dingen. Zelfs in een relatief westers land als Slovenië gaat het er in politieke en historische debatten ongeheel fel en agressief aan toe. De vorige regering wilde het hele curriculum wijzigen, omdat ze vonden dat het communistische verleden er nog te vriendelijk van af-

kwam. Dat zie je in het hele Oostblok wel terug: politieke afrekeningen worden via schoolboeken vereffend. Het verleden is in die landen ook helemaal niet het verleden. Je wordt voortdurend gewogen naar wat je verleden is, aan welke kant stond je, wat heb je in de oorlog gedaan en tijdens het communisme.

Zonder wodka naar bed

'In 1996 deden we een project met Rusland. Tamara Eidelmann had tijdens de eerste Euroclio-vergadering verteld over de Russische schoolboeken. Een jongere generatie leraren en wetenschappers wilde graag verandering brengen in de handboeken die op scholen werden gebruikt. Die bestonden namelijk alleen maar uit teksten, geen enkele bron en het was gedrukt op het allerslechtste papier. Dat kon, want de markt was volkomen open. We hebben drie schoolboeken gemaakt over de geschiedenis van Rusland na 1945. Daarin zat een vergelijking van democratiseringsprocessen in Polen, Spanje en Rusland. Die werden heel goed ontvangen.

Het mooie is nu dat als je op de eerste pagina kijkt, je een foto van het bombardement op Rotterdam ziet. Dat is eigenlijk de grootste clash die ik ooit in een project heb meegemaakt. De eerste zin in een van de proefdrukken was dat Rusland de grote winnaar was van de Tweede Wereldoorlog, maar ook het meeste had geleden. Dat vonden we toch niet goed. Dat kon zo niet in het boek. Woedende reacties van de Russen, want de Tweede Wereldoorlog was natuurlijk zo belangrijk bij de vorming van de identiteit van Rusland. Met slaande deuren en zonder de gebruikelijke wodka voor het slapen gaan gingen we naar bed.

See also *near-sighted*

[illegible][illegible]

For the first time, a large group of 1000 patients has been analysed in a randomised, double-blind, placebo-controlled trial. The results are promising, but the study was not powered to detect a difference in the primary endpoint of time to relapse. The study was designed to detect a difference in the primary endpoint of time to relapse, but the results were not statistically significant. The study was designed to detect a difference in the primary endpoint of time to relapse, but the results were not statistically significant. The study was designed to detect a difference in the primary endpoint of time to relapse, but the results were not statistically significant.

1982, and 1983, and several other years. Data about the growth of salmonids, especially rainbow trout, have been reported from the Pacific Northwest (e.g., Hightower 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654,

[illegible]

Salmonella enterica serovar Enteritidis is the most common cause of salmonellosis in humans. The serovar is found in a wide range of animal hosts, including poultry, swine, and cattle. The serovar is also found in the environment, including in water and soil. The serovar is highly resistant to heat and disinfectants, and it can survive for several weeks in the environment. The serovar is also highly resistant to antibiotics, and it can cause severe illness in humans. The serovar is a major public health concern, and it is important to understand its biology and epidemiology in order to prevent and control its spread.

1. 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200 1201 1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209 1210 1211 1212 1213 1214 1215 1216 1217 1218 1219 1220 1221 1222 1223 1224 1225 1226 1227 1228 1229 1230 1231 1232 1233 1234 1235 1236 1237 1238 1239 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1259 1260 1261 1262 1263 1264 1265 1266 1267 1268 1269 1270 1271 1272 1273 1274 1275 1276 1277 1278 1279 1280 1281 1282 1283 1284 1285 1286 1287 1288 1289 1290 1291 1292 1293 1294 1295 1296 1297 1298 1299 1300 1301 1302 1303 1304 1305 1306

4. Valsts prezidents A. Vīķe-Greiberga pēc šķērsa distancēšas (5494).

Iets wat niet alleen in Rusland en het Oostblok speelt, maar wel een hindernis vormt, is de manier waarop de handel in de schoolboeken georganiseerd is. Dat lijkt wel maffia. Je ziet heel veel schrijvers die al twintig, dertig jaar schoolboeken produceren en die daar ook geen afstand van doen. Zij hebben in de jaren negentig even *rücksichtslos* wat klemtonen verzet en die dan later weer wat teruggedraaid.

Wij kregen te maken met commissies die moesten bepalen of schoolboeken mochten worden uitgegeven. Dat is een overblijfsel uit de Sovjettijd. Je kunt je voorstellen dat het besluit of een boek door mag volkomen ondoorzichtig is. Gelukkig hadden wij in een eerder stadium al kennis gemaakt met leden van die commissie en mochten we door. Dat is dus keurig volgens de procedure verlopen. Als ik ze vijfhonderd euro had gegeven, was het een stuk sneller gegaan, maar dat kon natuurlijk niet met geld van het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Tweede Wereldoorlog misschien wel door heel andere dingen kwam dan door de vijand.

Zoiets toont aan dat het vaak niet eens echt over geschiedenis gaat, maar over de diepste gevoelens van mensen. Zeker als de zaken zo indoctrinerend zijn gebracht.

Deze boeken zijn een groot succes geworden. Met Euroclio hebben we misschien wel vijftien trainingen door heel Rusland gegeven en de negatieve reacties waren op een hand te tellen. Onze Russische medewerkers die allemaal uit Moskou kwamen, ontdekten dat de provincies heel interessant en multicultureel waren. In een volgend project hebben ze dan ook heel bewust gekozen voor dat perspectief. Als je in een multiculturele staat leeft, hoe kun je dat dan vormgeven en hoe kun je daar leerlingen bewust van maken. Daaruit is een heel eigen concept van multiculturele geschiedenis gekomen en daarvoor hebben we dan weer tot in Wladivostok trainingen gegeven.

Vanuit Russisch-orthodoxe kant kwamen vervolgens heel dreigende brieven, want ineens stond in schoolboeken dat er ook protestanten, joden en moslims in Rusland waren. Daar zijn toen allerlei schotschriften over verschenen in de Russische kranten. Een bewijs dat het veranderen van geschiedenisonderwijs en curricula soms echt gevaar oplevert voor de mensen die daar aan meewerken. Het raakt toch heel hard aan allerlei dingen die in een samenleving spelen.'

Het huidige onderwijspeil daalt door de corruptie. Het onderwijspeil in de Sovjet-Unie was heel hoog. Er ontbraken dingen aan, zoals kritisch denken bijvoorbeeld. Maar tegelijkertijd waren mensen heel erg erudiet, zeer belezen. Je ziet dat peil ontzettend dalen, want als je nu maar genoeg betaalt, kom je wel op de universiteit terecht. Rusland en andere landen in het Oostblok, kenden ook na de val van de Muur een schoolexamen. Maar als je dan naar de universiteit wilde, moest je een universiteitsexamen doen. Die twee hadden helemaal niets met elkaar te maken. De universiteitsdocenten bepaalden dus wie er op de universiteiten werden toegelaten. Dat kon met hard studeren, maar het was veel meer een kwestie van geld. Als je de professor een leuk bedragje betaalde, kwam je wel op de universiteit terecht. Logisch, want die hoogleraren hadden ook geen cent.

Toen ik in 1994 naar Rusland ging, vroeg ik aan Tamara Edelmann of we niet met een aantal van haar vrienden onder het genot van een hapje en een drankje eens over een project konden praten. Ik had me totaal niet gerealiseerd dat het Tamara een volledig maandsalaris kostte om zoiets te ondernemen. En dat blijft ook gewoon een groot probleem. Op een paar uitzonderingen na worden leraren in het Oostblok zwaar onderbetaald. Als je dan dingen wilt veranderen of vernieuwen en congressen wilt bezoeken of naar een conferentie wilt, gaat dat simpelweg niet. De treinkaartjes zijn te duur, subsidie

van de overheid zit er niet in en dan is het ineens extra moeilijk.

Toen ik eens bij Tamara thuis kwam, werd ik eerst langs de boekenkast geleid. Haar vader was een vrij bekende dissident geweest en in de kast stonden echt prachtige werken. Ze moet ze nu op internet te koop aanbieden om het hoofd boven water te houden.'

Inburgeren in Letland

In Letland was vrij veel ruimte om een geschiedeniscurriculum op te zetten. Zij hebben ervoor gekozen om geen onderscheid te maken in een programma voor wereldgeschiedenis en vaderlandse geschiedenis, zoals de sovjets dat wel deden. Maar dat ging niet zo gemakkelijk, omdat in Letland meer dan de helft van de bevolking eigenlijk Russisch is. Dat leidde tot allerlei nationalistische *outcries* en op een gegeven moment moest dat geïntegreerde model toch weer verlaten worden. Toen is geprobeerd om een goed alternatief Lets geschiedenisboek te maken. De schrijfsters daarvan zijn door Euroclio opgeleid. In dit opzicht speelde in Letland nog een andere kwestie waar Euroclio mee te maken kreeg. Dat ging over het inburgeringsexamen dat Russen moesten afleggen om de Letse nationaliteit te krijgen. In dat examen zaten alleen maar heel enge vragen over de precieze datum waarop de stad Riga was gesticht en dat soort onzin. Maar wanneer de mensen dan toch dat examen haalden en officieel de Letse nationaliteit kregen, werden ze geen Letten. Alleen etnische Letten zijn Let, de Russisch sprekenden werden slechts burger in plaats van inwoner van Letland. De andere helft van de bevolking kreeg dus geen identiteit. Daarop hebben we een project gedaan waarbij die controverse centraal stond. Hoe kun je nu omgaan met een deel van het verleden dat door twee bevolkingsgroepen zo verschillend wordt ervaren? Het was belangrijk dat men inzag dat juist die tegenstelling deel uitmaakte van hun verleden.

Bovendien is die tegenstelling in bepaalde opzichten ook weer moeilijk te zien. Een van de belangrijkste onderdelen in de identiteit van de Baltische Staten is het protest geweest uit augustus 1989. Dwars door de drie landen heen hielden mensen elkaars hand vast en vormden zo een keten om te demonstreren voor hun onafhankelijkheid. In die keten stonden ook de Russen die daar woonden en wiens ouders meestal door Stalin daar naartoe waren gedeporteerd. Zelfs uit Moskou kwamen mensen om mee te doen en de Baltische Staten naar onafhankelijkheid te begeleiden. Voor deze groep was het verneiderend dat ze nu ineens door de Esten en Letten niet als volwaardige burgers van hun land werden gezien.'

Euroclio en de toekomst

Bij Euroclio begint en eindigt alles met geld. Soms zijn de resultaten heel hachelijk. Enkele jaren geleden bijvoorbeeld heb ik bijna alle medewerkers moeten ontslaan omdat er onverwacht geen subsidie meer kwam. Pas in een heel laat stadium kregen we bericht dat er toch weer geld beschikbaar was voor een bepaald project en kon een doorstart worden gemaakt. In januari dit jaar ben ik bijvoorbeeld begonnen met de

'De handel in schoolboeken lijkt wel maffia'

implementatie van een project, maar pas in mei kreeg ik de bevestiging dat het inderdaad was goedgekeurd. Het liefst zou ik een continue geldstroom hebben om ervaren medewerkers vast in dienst te kunnen nemen. Voor de verschillende projecten kunnen we dan afzonderlijke fondsen blijven aanboren. Inmiddels is het na vijftien jaar tijd geworden om te kijken of onze inspanningen tot goede resultaten hebben geleid en wat eventuele verbeterpunten zouden kunnen zijn.

Het lijkt me hartstikke leuk om nog een grote Europese geschiedeniswebsite op poten te zetten met veel verschillende thema's. Bijvoorbeeld over vrouwenkiesrecht of joodse geschiedenis. Ieder land kan dan bij elk thema zijn eigen informatie op de site zetten. Vervolgens zie je dan dat alle landen met dezelfde problemen te kampen hebben gehad. Dat schept pas een echte Europese identiteit!'